

A. Gergely András

AlterNatívumok

Szakralitás, mítosz, kutakodás, megértés

Kortárs mitizálás, megújult régmúlt

Kevés alkalom adódik a kutató és publikáló intézmények áttekintő bemutatására, értékeik komplexebb felmutatására. Alább kiszemelek egyet, melynek alföldi térségben, hagyományos társadalomvizsgálatban és kortárs kutatások terén is figyelemre érdemes szerepe lett: a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke az elmúlt másfél évtizedben a szakrális néprajzi kutatás irányát kezdte kiválasztott tudásterületként kezelni, s ez idő alatt több mint félszáz kötetet adott ki a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár köteteiként, nem is egyet együttműködésben a vajdasági, délvidéki vagy erdélyi kutatókkal.¹ A Vallási Kultúrakutatás sorozata köré sereglett szerzők törekvése mellett egyre izmosabban terepet nyer a tavaly alakult Modern Mitológiai Kutató Műhely is, amely 2015-ben konferenciát rendezett a kortárs mitológia-konstrukciókról,² s ennek szerkesztett anyagából most jelent meg az a kötet, melyben Jan Assmann kultúraelméleti szaktekintély kultúraelméleti megközelítése dominál: „a mítosz: megalapozó történetté sűrített múlt”. A társadalmi közösségek nemzeti vagy csoportos önképkeresésének velejárója kell legyen tehát, hogy bizonyos jelentéssel ruházza fel a történelem eseményeit, így kínálva értelmet a közösség önismereti és mitikus múltban kollektív értelmet sejdítő igényeinek, önképének, társadalmi identitásának.

A *Már a múlt sem a régi... – Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése* című tanulmánykötet Hubbes László Attila és Povedák István szerkesztésében³ pontosan ezt az emlékezet és mitikus történelem viszonyrendszer fogja át, kimutatva (egyúttal bemu-

1 Érdemes jelezni, hogy a kiadványok egy része elérhető letölthető változatban is: <http://www.etnologieszeged.hu/index.php/kiadvanyok/szvnk>

2 A magyar alternatív történettudat diskurzusai vizsgálatának szentelt, *Új magyar mitológia: a szakralizált őstörténet médiareprezentációi és rítusai* címmel meghirdetett II. Szemeisztosz Műhelykonferenciát a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának Társadalomtudományi Tanszékén működő Szemeisztosz Webszemiotikai és Online Kommunikációs Kutatócsoportja szervezte 2015. március 6-án és 7-én, Sepsiszentgyörgyön, a MAGMA Kortárs Művészeti Kiállítóterben, a Székely Nemzeti Múzeum partnerintézményi támogatásával.

3 Megjelent a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság (MAKAT) Modern Mitológiai Kutató Műhely és a szegedi MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport kiadásában, a Vallási Kultúrakutatás Könyvei 18. (szerk. Barna Gábor) és a MAKAT – Modern Mitológiai Kutató Műhely Könyvek sorozat (szerk.

tatva is), hogy a kortárs magyar társadalomban egyre sűrűbben mutatkozik az elmúlt években az őskultusz szimbolikájának használata, egyre markánsabb hangot nyer az őstörténeti kultuszok, táltoshitek, avatarok és nemzeti héroszok átmitologizálásának vagy újraélesztésének programossága. Az elszigetelt vallási csoportok körében teret nyerő újsámánizmus és neopogányság leginkább a populárisnak nevezett kultúrában mutatkozik, de körülötte valamiféle új mitológiában egységesülni próbáló önképforgalmazás is hangot kap. A közös identitástudat keresése közben a historikus képzetekből és narratív tényekből formálódó kollektív nemzeti azonosságtudat egyfajta neoreneszánsza vagy pre-gótikája van most soron, s ezen belül egy bizonyos „új magyar mitológia”, amely mint neofolklorikus tünemény a keresztény eredettudatot népvándorláskori nemzetségi világra visszavetítő mitopolitika jegyében kap életre mindazon törekvések és útkeresések csokra, ahol izasztókemencék, parázsjárás, lórol nyilazás, pre-feudális küzdősportok, antikizáló lovagi tornák, sámánkultuszok és New Age-mozgalmi szerveződésminták, „civil vallások”, vagy épp poszt-historikus történettudományi útkeresések mintázatait keresik vagy írják elő mintaként egy új nemzet- vagy közösségtudat jegyében. S miközben a történészek még azon is vitakozni látszanak: maga a nemzet sorsának elbeszélése nem konkrét előzménye vajon a mitikus paradigma-képződésnek, eközben más történelmi irányzatok az ideológiák, vezéregyéniségek vagy esemény- és ténytörténetek aktuálpolitikai tónusúra hangolt konstrukcióit forgalmazni lettek hivatottak maguk a szertartások is. Ha az ehhez kapcsolódó politika-, intézmény-, kultúra-, jogrend-, régészet- és nyelvtörténeti ráközelítéseket is figyelemmel kísérjük, valójában a metaforikus vagy objektivisztikus ősparadigma vitájába veszünk bele.

E folklorisztikus és társadalomismereti szempontból is nóvumnak számító kötet tanulmányai a régen volt, még kereszténység előtti magyar ősvallások nyomait, a folkloristák és nyelvészek valláskutatási tudását, a jelenkori nemzetépítési folyamatok politikai nacionalizmusra hangolt változatait, a kortárs pogányság újrajelentkezésének szociológiáját, a pre-modern kommunikációs mintázatok technológiáit, és több más kortárs áramlat újrajelentkezésének trendjeit világítják meg. Eközben azt sem titkolják mint eshetőséget, hogy mindezen trendek (melyek többségét összefoglaló vagy sematizáló terminológiával újpogányságnak nevezik) messze nem függetlenek globális vallási mozgalmakra is jellemző törekvésektől. A neo-pogány, etno-pogány, táltos, misztikus, Fény és Igazság, Szent Korona tana, Boldogasszony kultuszok és más eredettudati konspirációs teóriák mind-mind a származástudat fontosságával és igazolhatóságának igényével lépnek föl, vagy akár szembesülnek is egymással. (Lám, az Orbán Viktor által „félázsiai nomádok” jelzővel illetett vélemény többség politikai kontrasztban áll a kanonizált uráli vagy finnugor, pártus vagy sumér, szkíta vagy pártus, szabir vagy ősi elő-európai származás-interpretációkkal napi a politikai kiszólások, hírlapi vagy magazincikkek, kurzusok és tanfolyamok, „elvonulások” és hétvégek, nyári táborok és titkos kurzusok vidékein.) Az Arvisura-tan vagy a rovásírás hívei, a Babba istennő vagy Boldogasszony Mária országának virtuális lakói nemegyszer a Napkelet és Napnyugat közötti összekötő hidat keresgélik, s a történelmi mítoszképződés korábbi irányzatainak is új hóbortja, hívőköre, áldozó és elkötelezett követői vannak, akik itt élnek közöttünk, áldoznak és hódolnak, lájkolnak és csakráznak, kivonulnak és elvonulnak, kiadványokat vásárolnak, vagyis egy vallási színtér mindennapi működésében nemcsak mint érdeklődők, hanem mint fenntartók is jelen vannak.

Hubbes László Attila – Povedák István) 1. köteteként, *„Kedves barátunk és kollégánk, Ilyés Zoltán emlékére”*. Szeged, 2015. 292 oldal. https://sites.google.com/site/makatinfo/hirek/mar_a_mult_sem_a_regi

Mindezek nemcsak direkten hithűséggel összefüggő vallási, másutt és másért etnopolitikai nemzetképek (a példa kedvéért a finnugor származáselv hívei kontrasztban állnak a sumér, szkíta, turáni, örmény, etruszk vagy hun, palóc vagy székelyföldi hithagyományokkal), hanem lokális közfelfogások, szakrális szimbólumok, nemzeti romantikus képzetek, és mintegy akár ezoterikus szinten is újateremtődő kultuszformák sokszínűségét adják. Hubbes László Attila és Povedák István múltra kérdező és új mitologikus világképek esélyeit bevezető tanulmánya, Hoppál Mihály elmélettörténeti vázлата, Voigt Vilmos szemiotikai optikája a mitikus paradigmák definiálásához járul hozzá, a Kapitány házaspár hermeneutikai-szemiotikai alapvetéssel, Szabados György az Álmos/Árpád krónikai tükrökben mutatkozó lenyomatok pontosításával, Szeverényi Sándor a finnugor mítosz/ellenmítosz viadal alakuláshistóriájával, Povedák István magyar populáris kultúránkban megjelenő Szent István-kép és turáni átok kategóriá-tanát vizsgálva, Windhager Ákos a magyar őstörténelem osztályozás-kategóriáinak listájával és szépirodalmi példatárral, Tamás Dénes a dokumentumfilm-sorozatba illesztett nosztalgikus Kárpát-medence tájfelfogásával, Balázs Lajos az ázsiai hagyomány és életvitel „együttevés”-mágiától a „magyarok kenyérének” mágikus-mitikus hatáselemzésén át vezetnek el a múltbéli, a tovább élő, a mesterségesen gerjesztett, a funkcionális vagy alternatív közösségi diskurzusokig, pszeudo-tudományos képzetekig és online kapcsolati kommunikációkig. A záróblokk az új magyar mitológia székelyföldi verzióiból válogat, Hubbes László Attila magát az átértelmezést követő kutatást ismerteti a nemzeti jelképek, világnézetek, hithagyományok és nemzeti romantika dimenziói között, Csáji László Koppány hagyománykonstrukciós narratíváktól Csörsz Édua Kurultaj-mozgalmi rítusbemutatóáig, a sztyeppei rokon népek felé kapirgáló bugaci rendezvényszervezés rituális színtereinek korrajzáig, Illés Anna az újtáltosság követőinek világnézeti és identitástudati körképéig, Fejes Ildikó izgalmas új székely nemzetmítosz-változatokat feltáró összegzéséig és Mihály Vilma mitikus nőiségképek székelyföldi megjelenéséig a legtöbb írás részletesen is elemezhető lenne, ha ugyan nem volnának egyenként is súlyos konnotációkkal telített, a hagyománykonstrukciók és értelmezési keretek tömegével körülvéve. A kötet komplexitását épp ezért nemcsak maga a nemzeti mitologizálódás és kortárs populáris alakváltozatai adják, de végső soron az Assmann megkülönböztette abszolút és viszonylagos múlt, történelem és történetmegalapozás episztemológiai különbségei, az objektív meg a hagyományra fókuszált analógiás logikának megfelelő kényes kérdések újragondolása, az ezekkel kapcsolatos tudományos kérdésseltevések legitimitásának elfogadtatása és a további kutatások megindításának kezdeményezése éppúgy.

Nemcsak a kötetből, hanem a konferencia előadásaiból, a könyv szerény sajtóvisszhangjából és a társadalomtudományi érdeklődésűek szakmai reflexióiból is jól látható, hogy bár a megismeréstudományi megközelítések nem túl régóta, de egyre erőteljesebb új felismerésekhez, a korábbiakhoz képest markánsabb diskurzusok megnevezéséhez járulnak hozzá. Mégpedig leggyakrabban úgy, hogy meglehetősen komplex, összetett és soknézőpontú megközelítéseket szorgalmaznak, vagy fölújítják egy-egy diszciplína konvenciói mellett a lehetséges, a hagyománytisztelő, de az új kérdések vallási és hívő társadalmi érvényességét is keresve kutató felfogásmódokat. A kötet szerzői köre a mai magyar és számos határon túli kisebbségi társadalomban mindegyre divatosabbá váló újpogányság, újmitológiai konstrukciók tényeire és fejleményeire kérdez rá – talán elsőként a jelenlegi szaktudományi és közismereti felfogástérben. De mindenképpen úttörőként, további megismerésmódokat serkentőként, önképek és nemzetképek értelmezőiként...

Szent igazak, nyilvánosság és közösség

A kortárs-hagyományos önképek, a másként lét és az összerendeződések egy másik változata, a kapcsolati kultúrák, jövőképek és jelendiskurzusok közötti egyensúly, a példakeresés és szakrális beavatottság modernizációs folyamata segítette elemzés tárgyává emelkedni a „zsidó narratívát” Glässer Norbert munkájában, a *Találkozás a Szent Igazzal. A magyar nyelvű orthodox zsidó sajtó cádik-képe 1891–1944* című opusban,⁴ mely az MTA-SZTE Vallási Kultúra Kutatócsoport egyik érdemes köteteként bemutatja az ortodox zsidóság szervezeti sajtódiskurzusait, arra keresve a választ, hogyan kínál fel közösségi stratégiákat a modernitás és a szekularizáció jelenségeinek kezelésére a modern fórumnak tekinthető sajtó a vidéki hagyományos életvitelt folytató zsidóság számára, illetve hogyan mentik át a közösségi vallási élet pre-modern mintáit a megváltozott életvilág keretei közé. A vallási autoritás és intézményi legitimitás stratégiáit sajtóanyagból vizsgáló kutatói vállalat a szakrális néprajzi kutatás háttérével doktori értekezésé magasztosul, s ennek megfelelő komplexitású is. Ehelyütt most elsősorban a történeti tér, a mentális horizont és a szakrális instrumentalitás az, amit kiemelni igyekszem, lévén ismertetőm nem annyira a zsidóság Jakov Katz nyomán elbeszélte akadémiai zsidó társadalomtörténet-írást és modern verzióit követné nyomon, mint inkább azt a kulturális antropológiai aspektust, melyet a Szerző előszeretettel hangsúlyoz a „sokféle modernitás” elmélete, a Wolfgang Kaschuba javasolta „válaszreakció” teória és a Shmuel Eisenstadt révén „kultúraként” elfogadott modernitás-felfogás téziseire építve. Nem lesz mód itt e pazarul kimunkált mű részleteit megvilágítani, így leginkább arra merészkedem, hogy a tradíció és tradicionalitás révén a modernitás elméletekhez kapcsolt kérdésfeltevések némelyikét kiemeljem ebből a részben térségi (kelet-európai, Kárpát-medencei) horizontú, részint pedig budapesti fókuszú műből. Azok az egykori (s részben mai) közösségi terek, melyekben a Szerző terepkutatását és a szakrális örökség 20. századi történeti dimenzióinak átsugárzó hatásait vizsgálja, a hagyománykövetés kérdésében már nem mindenütt kellő rangban tartott közösségi örökségek, de az ilyen típusú elemzői kérdésfeltevések mentén éppen átkerülnek a mindenkori jelenkorba, s ezzel mintegy örökségesítés helyszínei lesznek (részben a – földolgozott, bemutatott – sajtó által is, de nem kizárólag ennek révén). Összességében persze a jelenkori múltkép, a túlélő örökség, az emlékezeti panoptikum az, amely hitelesíti, értelmezhető keretbe helyezi ezt a szakrális történetkutatói aspektust, de ezt a Szerző már régóta kitartóan, sokféle konferencia, kiállítások, tárgygyűjtemények, feldolgozások, előadások, és főleg kutatások révén teszi, mindegyre ugyanazzal az érvényességgel és avatottsággal.

Glässer már szerzői célkitűzései között is hangsúlyozza, hogy a magyar politikatörténeti narratívák között nem könnyen elhelyezhető mentalitáshagyomány is sajátosan egyikúán kezelte-kezeli a chászidizmus és az ortodoxia rész kérdéseit, mert a visszatekintő pillantások sem képesek a lokális közösségek, vallási autonómia és hívótábori perspektíva relatíve teljes átfogására. A vallási autoritás körüli fogalomkeresés, továbbá a zarándoklatok értelmezése révén a felekezeti sajtóban is leginkább a hangadó elit narratíváinak újraolvashatóságát mutatja föl, a tradicionalitásra törekvésnek ugyanakkor régi és új intencióira is figyelmet fordít. A Gesellschaft és Gemeinschaft közti határvonalon mutat rá a korábbi életvilágok modernizálódás közbeni kezelésére, mint korántsem „egylvasatú” jelenségre, főképp azért, hogy mindezt a szokások, hatások, korszakos és hagyománykö-

4 Glässer Norbert: *Találkozás a Szent Igazzal... 1891–1944*. MTA-SZTE Vallási Kultúra Kutatócsoport, a Vallási Kultúrakutatás Könyvei 8. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014, 374 oldal. A mű elérhető ezen a linken: http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4180/1/Szent_Igaz_online.pdf

vető dimenziói közé vonja be. A fővárosi, modernizálódó életvilág szűk, véleményformáló körére kiterjesztett érdeklődés, „az *Ortodox Irodához közeli középosztálybeli értelmező közösségre (interszubsztantívára)*” koncentráció kutatás a hírlapírói elit kimutatásával, történeti távlatok pontosításával veszi körül témakörét, de nem ölelheti át teljes mértékben a vallási szocializációjuk során elsajátított ismereteket, a „való életvilág kereteit” és minden belenevelődés révén evidenciává váló hatás föltárását, vagy a mai társadalmi-kulturális térben megjelenő csoportstratégia értelmezéseit – ehelyett inkább volt vállalt szerzői cél „az árnyalt történeti rekonstrukció, a valóságot leginkább megközelítő értelmezés keresése” (15. old.). Vagyis az interdiszciplináris modernizációelméletek alapján a változás és innováció metaforája révén átlátható perspektívák új területének megnyitását, a korábbi társadalomelméleti hagyomány kritikáját is figyelembe vevő „alternatív modernitást” is bázisként kezeli az áttekintés szempontjai között (20–20. old.). Ebben Jakov Katz nyomán, de Hermann Bausinger, Ferdinand Tönnies közösségi határpítési gyakorlataira is építve, a tömegkultúra Kapitány házaspár által kínált „beillesztési” teóriájára szintúgy támaszkodva, és Gerő András szimbolikus politika/reálpolitika nézőpontját is beszámítva a rendi, vallási és testületi törésvonalak jelentőségében megfogalmazható „civil vallás” súlyára egyaránt figyelemmel van, mikor a hagyomány szimbolikus konstrukciójában (Eriksen, Hobsbawm és Honko, Assmann, Chadwick és Shils ismert munkáiból idézett) gondolatmenetekkel maga is azt illusztrálja, miképpen épül a szent szövegek interpretációjára és a hívőcsoportok önértelmezési gyakorlatára mindaz, ami a tradíció/modernizáció/szekularizáció területén érvényesül a közösségi törekvésekben. A folyamatként felfogott modernitásképben így főképp az urbanizálódott közösségekre kerül a hangsúly, a kulturális közrehatások, fogyasztási gyakorlat és vallási kollektívákat inspiráló változások adják a komplex megközelítés keretét, üzeneteinek olvashatóságát. Minthogy a zsidó felekezeti sajtó tematikája roppant tág körű, de helyenként efemer és túl lokális jelentésű is, nem csupán magukat a sajtótermékeket elemzi, hanem a fővárosi magyar nyelvű ortodox hírlapírás szervezetközeli együttesét, a pozsonyi és a német hatást, a rétegzett olvasói kör számára megjelenített összhatást is, ideértve, hogy a tudományos elméletek mellett részint az individuális vonzások és közösségi hatások összletét kell belátnia, valamint azt is, miként lesz az individuumok sokasága közösséggé, értelmező és befogadó, válaszadó és kérdező szereplővé is. Nem hagyhatja ki a családi életek, a mindenkori államhatalom és a jogalkotás, a csoportérdekek megjelenése és a közösségi élet releváns volta, a neológia kultúrmissziós szerepe vagy a zsidóság társadalmi képviselői szerepét ellátó egyéb intézményes hatások összességét sem. Sem a német tradicionalizmus-elemek, sem a magyarországi (kongresszusi) neológia, sem a cionizmus hatásai nem függetlenek az állam iránti lojalitás, a legalitás és legitimitás kérdéseitől, szerepektől és kölcsönhatásoktól, a hálózatos önszerveződéstől és uralkodó nemzeteszmetől, ezek jelentéstartalmaitól, amiket Glässer alapos kutatással, előzményfeltárással jelenít meg (50–72. old.), a hitbuzgalmi reneszánsz és a rebbék sajtóprezentációi pedig a kötet meghatározó felét teszik ki, hogy azután még a zarándoklatok és a közösségformáló egyéb események-jelentések világa töltse ki a tradicionalitás teljesebb háttérelvezésének maradék fejezeteit. Szégyenszemre, nem lehet itt aprólékosabb szemléljézt nyújtani a roppant alapos és lenyűgözően komplex műnek, de a recenzens is szükségképpen kell abban bízson, hogy maga a kortárs olvasó, hívő, elemző vagy értékelő ön maga is értékelő kérdéseket, befogadói válaszokat adhat hozzá a történetmesélés polgári kultúrában megjelenített variánsaihoz.

Kommunikációs és népi vallásossági dimenziók persze nem ritkák a szegedi műhely közleményei, kutatásai között. Bálint Sándor örökében nehéz is lenne elvadultan posztmodern etnográfiaírt művelni, így e gazdag örökség nyomdokain is születnek opusok az idők során. Ilyen például

Barna Gábor: Búcsújárók

főcímű kötete, melynek alcíme szerint a szerző a „*Kölcsönhatások a magyar és más európai vallási kultúrákban*” témakörét öleli fel.⁵ A középkor zarándokútvonalai mentén Barna a soknyelvű és sok-etnikumú kereszténység fő „találkahelyeit” veszi sorra, áttekintve a kulturális övezetek, a nyugati, magyarországi és erdélyi kegyhelyek térbeli eloszlását, szerepét és látogatói/hívói körét. Elméleti fejezetben tisztázza a búcsú funkcióját, a vallás mint menedék kulturális dimenzióit az ókori (szentföldi, római, iszlám), majd középkori hispániai, németalföldi vezeklési útvonalak, zarándokmenetek jelentőségét, a kultuszhelyek hírnevét és a koldulórendek, protestáns mozgalmak vallási-kulturális dimenzióit. Érdemes kiemelni, hogy a Szerző nem a „szokványos” etnográfiaát műveli, hanem történeti ívű munkájában a kulturális befolyásolás Közép-Európára jellemző formáját, az egyházi rendek és a népi vallásosság kommunikációs folyamatait, rituális vagy mágikus sajátosságait fogja át egészen napjaink vallásrendszerei változásaiig. Kimutatja, hogy a búcsújáráshelyek keletkezésénél és ezek „divattörténetében” egyaránt megvannak a felívelő, csúc- és leszálló szakaszok, a vonzerő és a közlekedés, a térbeli mozgáslehetőségek és a kultuszok ereje által meghatározott regionális vonzásterületek, amelyek nem okvetlenül esnek egybe a kulturális, nemzeti, nyelvi vagy földrajzi határokkal. Ugyanakkor a kegyhelyek helyi társadalmi, amelyek számára piaci térszerkezetbe illeszkedés lehetősége rejlik a szakrális központtá válásban, az etnikai és kulturális kölcsönhatások révén, valamint éppen a zarándoklatok által a „határátlépések” folyamatában és jelentőségük folytonosságában, tradicionális értékhordozó szerepük megmaradásában élük át létfolytonos helyzetüket a változások dacára is. A kultuszhelyek (amilyen Santiago de Compostella, Máriagyűd, Csíksomlyó vagy Mariazell) társadalmi részben átrétegződnek, befogadókká válnak, a települési tér kissé átalakul a kultusz funkciója szerint is, de a kirajzások és kultikus „univerzalizálódási” folyamatok mégis csoportszervező erőként, identitásmegerősítésként hatnak környezetükkel szemben, s mindehhez a vallási és történeti emlékezet is keretet ad azzal, hogy nemcsak egy-egy helyszín (egyházashely, vallási központ, kolostor, vezeklőhely vagy város) piaci pozícióját javítja, hanem a zarándokutak hálózata révén az európai kultuszkapcsolatok megerősödése is végbemegy. Barna ezzel már jó tíz éve a szakrális földrajz (talán Barabás Jenő vagy Bartha Elek és Keményfi Róbert által megkezdett) térségi-tematikai irányait is részben megszabta, mintegy annak lehetőségével együtt, hogy munkatársai az etnokulturális, szociokulturális és modernitás áthatotta tematikákat is az adekvát térbeliség keretében kutassák. Ez iránynak, a szakralitás térbeliségének, a vallásföldrajz és a szakrális tér néprajzának kultúraelméleti és szokáskutatási univerzumát megrajzoló szaktudományi törekvésnek Barna is meghatározó kutatási képviselőjévé, a Kárpát-medencei szakrális folklór kutatási főirányának megalapozójává válhatott.

Mintegy ennek is bizonyítékául szolgál másik kötete,⁶ melyben az elmúlt mintegy tizenöt esztendő alatt különféle folyóiratokban, évkönyvekben, Festschiftekben megjelent írásaiból készített válogatást a 18–21. századi vallási kultúraváltozások roppant sok helyi variánsáról, zarándokutak és -ünnepek, vallási társulatok és szentemberek, ünnepek, rítusok és szimbólumok tudásrétegeiről, szcénáiról. A kötet vezető fejezetében három írással is tiszteleg Bálint Sándor kis- és nagyteréségi kutatói hagyatéka előtt, részint Őt magát szokáskutató munkásságával megidéző összegzésben, részint

5 Lucidus Kiadó, Budapest, 2001, 318 oldal.

6 *Vallási néprajzi tanulmányok*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014, 272 oldal.

a vallások, egyházak közép-európai kulturális örökségére fókuszálva, majd a Bánság szakrális intézményeinek, versengő vallásainak rövid részletrajzát adva. A könyv érdemi fejezete az öt tanulmányt is tartalmazó zárandoklat-tematika (térbeli hangsúly-átthelyeződés a vonzaskörök, szakrális zónák, új irányzatok, építészeti nívumok, ferences, jezsuita vagy pálos rendek átalakuló hatóköre, barokk utáni búcsújáráhely-kultuszok, görög katolikus jelenés- vagy csodahelyszínek), források, kutak, körmeneti szobrok és szertartások tipológiáival lesz gazdaggá (39–95. old.), majd a vallási társulatok (rózsafüzér és skapuláré-társulatok Délvidéken és a Zombor-vidéken) historikus bemutatása és intézményei következnek (99–151. old.) az áhítatirodalom és nyomtatványai tükrében, hogy végül a Mária-kultuszok katolikus restauráció korától a 20. századi szentté avatás és imaakciók körével vezesse be (155–189. old.) a napjaink ünnepkultúrájára jellemző rítusok, nemzeti ünnepek, kalendáris szokások, kompenzációs rítusok, vendégkönyvek kegyhelyi, kórházi és szállodai bejegyzéseinek másodlagos áttekintését (193–251. old.). A kötet megannyi képi illusztrációja közül is kiemelkedik a zárótanulmány máriaradni kegyképelemzése tisztító- és pokol/mennyország-ábrázolásainak évszázados áttekintésével, gondolkodás- és tudásrétegek részletrajzaival (252–272. old.). Nem lehet kétséges, hogy Barna Gábor ezzel nem csupán a Bálint-örökség követésére, de az új tematikus kutatásirányok bevezetését felkaroló szemléletmód elfogadására is késztetést nyújt írásaiban, témaválasztásaiban.

Szagrális sztárok, hétköznapi istenhősök

A történeti múltban is, a jelen eltérő földrajzi dimenziói közepette is föl-fölbukkannak a szagrális víziók, a tudatos építkezések és spontán folyamatok önkéntes szférái, s ezek korokra jellemző titoktárába kalauzol Povedák István könyve,⁷ sztárkultuszok és hősalakítási szertartások kiadós rajzolataival. Történeti hősökkel (Kossuth, Széchenyi, Nagy Imre) kezdi a folklór posztmodern alakváltozataiban megmaradt névsort, majd a sztárok tipológiájával folytatva bevon táncdalénekeseket (Zámbó Jimmy, Rúza Magdi) és sportolókat (Puskás Öcsi és Simon Tibor), hogy végül Orbán Viktor folklorizálódási szertartásaiba, a hősmotívumok újabb megjelenési formáiba és a sztárcsinálás főbb dimenziói közé vezessen bennünket. A jelenkori kultuszformálódásban néprajzkutatóként, de a társtudományok (kultúrakutatás, médiaelemzés, vizuális képanyelvi elemzés, kultusz kutatás és emlékezetkutatás, identitáselemzés, viselkedéstudományi és világképelemzési narratívák) bevonásával a sztárolás és a kultuszépítés legfőbb jegyeit vonultatja föl végül, hogy munkája eredményeként az univerzális mintakeresés alapsémáját (Joseph Campbell elméletére épített változatát) vezesse le. Ebben az elkülönítés, beavatás és visszatérés (van Gennep és Victor Turner óta ismeretes) fázis lépései mellé a leíró vallástudomány további (Ninian Smart művére épülő) fenomenológiai dimenzióit is bevegye zárófejezetébe. Kötetének kifutása az etikai és jogi szférákon túli vallási együttélismódok alaputasításait is fölfedi, szagrális cselekvési tereket ír le, tárgyi szimbólumrendszert tekint át a materiális és művészeti dimenziók megvilágításával kiegészítve.

Sztárolás és vallási rendszerépítés párhuzamai, összekapcsolódásai terén Povedák roppant lényeges belső strukturálódás, hangsúlyképződés, a (Bausinger nyomán alapkérdésként megfogalmazott) jelenre irányuló néprajzkutatásban alkalmazott komplex

⁷ *Álhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban.* Gerhardus Kiadó – Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 28., Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. Szeged, 2011, 254 oldal.

megközelítés (teoretikus, infokommunikációs, másodelemzéses, kérdőíves, szakrális folklórkutatási és celebritásmutatói vizsgálata) mellett olyan ismert ségi komponensek értékelését is átláthatóvá teszi, amilyenek a kialakult kultuszépítő gyakorlatok során a hírlapok, fotóanyagok, kitűzők, plakátok, divatlapok, elektronikus közlések, tiszteletkifejező vagy hódolati megnyilvánulások, magasztalási és sztárformálási eljárások, sikerképességi mutatók kultúrakutatási hozadékai, tömegkulturális manipulációk fogyasztói indexei. A „posztmodern kor banditáit” (pl. a „miskolci Bonnie and Clyde”, a „Whiskys rabló”) és az írástudással, tömegközlési folyamatokkal összefüggő sztárolási eljárásokkal megformált, mintegy fölemelt vagy piedesztálra állított kortársak előképében (Csaba királyfitól, Botondon át Toldiig, Hunyadiig, Petőfiig) a halhatatlan és visszatérő hőstípus mintázatait (hero patterns) kiegészíti a történészek körüljárta személyiség-életrajzokkal, ritualizációs mintázatokkal, filozofikus vagy metaetikus léggörrel, mitológiai narratívákkal (pl. Elvis Presley esetében), misztikus élmények és tragikus prezentációk példáival, rajongói érzületekkel, értékkivetítésekkel, emlékéllítási szertartásokkal stb. Valamiképp izgalmasan „kortársnéprajzos” a végkicsengés az egyes szakrális miliókra hasonlító térkiterjesztés, kvázi-vallásossági játszmák, „brikolázs”-jellegű kultuszépítés üzeneteinek körüljárásával, kellékeik lajstromával, rajongói közösségek esetében pseudo-folklorikusan érvényesülő „posztmodern kori tudat- és viselkedésformaként” meghatározható formakészlettel. Persze, a sztárkultuszok előzményeképpen azonosítható hőskultuszok, „a történeti hős mint archetípus” vagy „mint a megrendült kulturális kánon helyreállítója” szinte hagyományépítkezésű folklorikus mederben készíti elő a személyi kultuszok talaját, melyre részint a posztmodern hivatkozási alapot nyerő történeti büszkeségek (Kossuth, Széchenyi, Nagy Imre) is akár alapot nyújthatnak, ha éppenséggel a pszichológiai és narratív történeti hivatkozások támaszkodni próbálnak. A kötet (bevezetésen túli) fejezetei a sztárokról és hősmotívumokról, jeles énekesek, sportolók és politikai sztárok favorizálásáról formált fejezetei egyenesen Orbán Viktorig ívelnek, a hősmotívumok alapsémái és „a sztárkultusz hét dimenziója” révén pedig részletező ismertetései korszakosan fontosá teszik ezt a művet.

Lényegében a magyar hős- és celeb-gyártás mechanizmusainak megnevezése a kötet izgalmas vállalása, hangsúlyos tekintettel a tradícióra építő gondolkodásban és kultuszformálásban meglévő alapokra, kiemelve az írott kultúra mellett szinte egyenrangúvá nemesedő „élő kultusz”-alakok jelentőségét, ekörül a folklorisztikai hőselmélet feltárási feladatait, a kultuszok időbeli mélységeinek és a nemzeti identitáshoz kapcsolódó (ma már ismét leginkább állami celebrációra épülő), és mindezek kultikusságát elemző szempontokat, szinte a posztmodern kutató pillantása, a megfigyelői távolság fenntartása melletti részt vevő jelenlét értelmezői aspektusának megannyi dimenzióját. E rituális és gyakorlati, szakrális, és bizonyos ciklikusságot mutató cselekvéseket is rendszerbe állító szerzői vállalat fényesen és magasan kiemelkedő eredményei lényegében újdonságként mutatják föl a történeti és kulturális és folklorisztikai és kommunikációs univerzum köztünk jelen lévő változatának. Egy sor kortárs társadalomtudomány, társtudományok és alkalmazott kutatások egyképpen fogják meghálálni Povedák István és hallgatóinak, munkatársainak érdeklődési fókuszába került alapozó problematizálást, mely a társas tudások térbeliségében és a kollektív emlékezet idejében megjelenített vallási jellegű intézményesülésre hívja föl a figyelmet, mintegy bizonyítva, hogy olykor még szakrálisan-hivatalosan kiemelt intézmény sem kell ahhoz, hogy intézményesüljön, ami a társadalmi közfigyelem és közboldogtalanság „varázstalanításának” ellenszereként a visszavarázslás bűvöletét oldhatja meg. Már ha megoldhatja, de ennek kételyeit nem a recenzens, hanem maguk a kutatók mutatják meg e kötetben.

Folklorvarázs és konvenciókövetés

A „visszavarázslás” helyetti megoldások egyike a história, a szakrális hagyomány, a bölcselati tudás és a bölcselői attitűd folklorisztikai előnyeinek együttes megjelenítése. Ha az egyetemes (és látszólag mintegy „mellesleg”) a zsidó folklorisztika bővöletes és hétköznapi, szakrális és megismeréstudományi területeinek komparatív szemlézése lett volna vállalt főadata, azt sem teljesítette volna kevésbé cizellált, alapos és meghökkentően részletező módon Löw Immánuel, kinek *Zsidó folklor tanulmányok* címen adták ki válogatott kötetét a szegediek.⁸ A könyv a bevezetőn, utószón kívül két szaktudományi közlőnyben megjelentetett rövid cikket (*A fűrészes és a nap, A Föld mint Ádám szűzi anyja*) és négy nagyobb tanulmányt tartalmaz (*A szegedi új zsinagóga ablakfestészete, A könnyek, A csók, Manapság*), melyekben varázsos arányban oszlik el az a felmérhetetlen kultúratörténeti és judaisztikai (általánosabban is valláshistóriai, eszkatológiai, nyelvi, irodalmi, szakrális folklorisztikai) tudás, mely a Szerzőt jellemzi. Löw Immánuel (1854–1944) szellemi és rabbinikus hagyatéka Szegeden bár részint talán haloványan ismert lehetett (halálának 25. évfordulóján emléktáblával is illették lakóhelyét, Scheiber Sándor pedig „igazi kincs”-ként utalt folklorisztikai eredményeire), ismertem „elismert” azonban talán még ma sem lett. Épp ezért korszakos vállalás a szegedi etnológusoktól, hogy sajtó alá segítették írásait, melyekhez hasonlatos aprólékosságú dolgozatokkal talán csak az egyetemes néprajz kivételes varázslóinak egynémely munkája vagy lexikonszócikke büszkélkedhet. Hagyománykövető tudós emberként Löw az adatok körbeadatolásával és változatok mellésorolásával látja el szinte minden sorát, ahol tézisei igazát keresi. Ahol pedig csak árnyaló-részletező leíró tónusban marad, ott is végtelen Biblia- és Tóra-citációkkal, szentírási magyarázatok ó- és újszövetségi verzióival, értelmezések megannyi változatával, német, héber, angol, francia, latin, arámi s megannyi más fordulatával teszi. Ebben ugyan kétségtelesen nem a mai (vagy akár a két világháború közötti fővonalbeli) vallásnéprajz útján jár csupán, hanem megmarad a 19. századi szaktudományos mintáknál, de emiatt (és könnyedén poétikus címei dacára nehezebben olvasható tanulmányai okán) a cizellált jelentésárnyalatok épp ilyesfajta színekpváltozataival lep meg bennünket. Vagyis nem sajtóhírbe vezet témaválasztása, vagy lírai elemzésbe, mint azt kínálná mondjuk *A csók* című írása, hanem a korszellem adta legteljesebb tájékozottsággal a latin, görög, német és magyar költészet szféráiba is, a nyelvészet világába is, a szokásjogok és történeti példázatok intimitásaiba is, a legkülönfélébb „érintések” legváltozatosabb gyűjteménye mellett... Hasonlóképpen a kéz ujjainak szerepe, jelképes használata, funkcionális és rituális verziói, vagy épp a könnyek jelentés-telítettsége (az öröm, a bánat, a fájdalom, az ima, a szégyen, a boldogság, a félelem, a teremtés, a bűnbánat, a gyász, a belső sírás, a könnyek természetétörténete stb.) – mindezeknek „akkurátus néprajzos” módon adattárazott előfordulásai nemcsak életútértékű munkát, hanem hasonló tágasságú továbbolvasási és értelmezési hagyatékat is kínálnak. Nem tartalmazza a kötet, de érdemes utalni még nyomtatásban is megjelent zsinagógai beszédeire, melyek több százas nagyságrendje magában véve jelzi, hogy kivételes személyiség még kivételesen aktívításáról mutatkozik áttekintés a kötetben.

8 Szerkesztette Barna Gábor, Glässer Norbert és Zima András. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár / Bibliotheca Religiosis Szegediensis, 33. kötet/, Szeged, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke, 2014, 171 oldal. Elérhető itt: https://www.academia.edu/10370230/L%C3%B6w_Imm%C3%A1nuel_Zsid%C3%B3_folklor%C3%B3r_tanulm%C3%A1nyok

Ez utóbbinak kiváló és méltó elvégzésében segít Glässer Norbert és Zima András közös, impozáns utószava, melyben Löw Immanuel és családja (szintén rabbi édesapja, Löw Lipót hasonlóképpen művés munkásságára is utalva, kinek régiségtaga, zsidó írásbeliségről fogant műve és más opusai, mintegy négy kötetben éppen fia által gondozva közzétett műveinek jelentőségével, továbbá reformhajlandóságú asszimilált értelmiségi attitűdjével is). Kulturális összhatásukban már akként szólnak Löw Immanuel írásai, mint az egyetemes judaisztika terén elismert személyiség a szegedi örökségének közvetítő erejéről áttekintést adó Scheiber Sándor méltatta volt. Közvetítőről, mely a szétszóratott, a nyugat-európaítól a kelet-európaiig „tolmácsra” szoruló kulturális kisebbség egyetemes örökségét segíti megérteni – épp a helyi, szegedi és térségi dimenziók között, aktuális jelentésében. Csókkal, simogató vagy szimbolikusan érintő ujjakkal, a modernség mintázatait elfogadó vagy elvető hagyománytudattal, a zsinagógai vitárszok jelentéshatárát pontosító árnyaltsággal. Olyasfajta varázsok felé tett közelítő lépésekkel, melyeknek mélységi dimenzióit közelíti Glässer főntebb körvonalazott cádik-kötete is.

Löw szerepe a szegedi és a magyarországi zsidóság megértésében, küldetésének megismerésében, s a közösség mindenkori szolgálata mint tudományos és szakrális feladategyüttes sugárzik soraiból. Nemcsak „tanulóévei” idején, hanem egész élethosszan képviselte, példásan bizonyította is a szóbeliség és írásbeliség összhangjának, a megfejtések és értelmezések hihetetlen belső rétegzettségének feltárási készletességét, s mindemellett e tudások példabeszédszerű átadásának fontosságát is. *„Mi vagyunk az Isten szörva-velése, bennünk takarni be hitének termése. Az Isteneszme, az Egyisten eszméje homályosul el, ha a mi egünk homályba borul. Homály üli meg látóhatárunkat most is. Szervezkedik újból a gyűlölködés ellenünk. Fokozódik ádáz dühe. A meggyarapodott gyűlölet sokakat legyilkolt; a győzelmes gyávaság sokakat legyűrt: a gyámoltalan gyengeség tömegeket gyalázott el, hogy megtört rég veszteglő akaratauk és gyökértelen szökevényekké váltak, gyommá, tarackká, gyűvöténnyé idegen mezőn. Meghasonlásban vonaglik lelkiük, visszasír hozzánk és most – velünk együtt konskribálják őket. A megmaradottak pedig belé lelkessedtek a zsidó tudatosságba, a tudatos zsidóság átérésébe, vallomásába”* – fogalmazza meg Hozsanna című beszédében.⁹

Löw szakrális poétikája és tudományos felülemelkedettsége, nemzetközi rangú ismertsége és elismertsége is épp arra volt jó számára, hogy ne kivételes helyzetet teremtsen magamagának, hanem tanúságot tehessen a kor értelmezést kívánó kérdései között (így például éppen e közel ötszáz oldalas „beszéd-kötet” *Haza* című fejezetében I. Ferenc József jelentőségéről és toleranciájáról értekezve, vagy IV. Károly természetéről és viselt dolgairól portrét készítve a tolerancia, könyörület és kegyelem katonát is kötelező mintázatáról, II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala alkalmából). Ez a vállalásos értelmiségi, lélekvezető és gyülekezeti összhangot kereső tudós ugyanakkor nemcsak a nemzeti történethez viszonyult hódolattal, de értő és érzékeny kritikájával a szegedi közösség szimpátiájáról is vallott, hovatartozását is érzékeltette: *„A hatalom félt e messze komorodó ravatal fenséges komorságától. A zsinagóga gyászünnepe jelen volt a megdicsőültnek szelleme: a vallásbeli türelem, a szinte egyetértés, a testvéri szeretet, a honfiúi lelkesedés”* (uo. 48–49. old.). Léte és feladata a szegedi zsidóság erősítése lett, karizmatikus különösége pedig a város egy unikális feladat-tudat tükré. Ujjakkal, könnyekkel, és a „Manapság” kihívásainak értelmezéstechnikáival. A kötet látványos címlapja (a tíz méter átmérőjű szegedi zsinagógai üvegkupola égboltösszsképe és virágzó mezőinek harmóniája) kifejezetten látványossá varázsolják a szakkönyvet, melynek kivételesen árnyalt precizitását szöveganyagát Hrotkó Larissza végtelenül aprólékos nyelvi-fordítói

9 In *Száz beszéd, 1900–1922*. Schwarz Jenő kiadása, Szeged, 253. old. On-line elérhető itt: http://mtdaportal.extra.hu/books/low_immanuel_szaz_beszed.pdf

munkája dicséri, nemcsak nyelvi, hanem értelmezéstudományi és zsidó szakrális rész-kérdésekben is. Fontos, hogy az emlékezet őrizése mellett a kortárs kutatás is egyre közelebb hozza Löw személyét és művét, nemrégiben Péter László szentelt érdemi monográfiát az emlékezetének.¹⁰

További szakrális terek, alternatív rítusok, újpogány világok

Nem szükségképpen Szeged mint szakrális közösség(ek megannyi tere), hanem a népi vallásossági dimenziók és kommunikációs rutinok, tradíció-követő, de hasonló közegekből fakadóan modernizálódni képes új világok önmegjelenítési módja került be az utóbbi években a szegedi vallásnéprajzi kutatóműhely közleményei, elemzéseit tárházába. A kelet-európai kisebbségi és szakrális terek, szereplők, rítusok leírásmodjai igen sokfélék lehetnek, ha kisebbségtudományi, vallásnéprajzi, szociológiai, szakrális kommunikációs, közösségszerveződési vagy épp természetvallás-kutatási aspektusból vizsgálják ugyanazt a jelenséget. S ahogy Löw kisebbségisége és magyarsága közel evidens egyensúlyban van jelen a szegedi szakrális hagyománytörténetben, úgy a hazai rendszerváltás során legkülönb politikai ideológiák, identitás-keresések, szakrális toposzok kerültek a kutatók fókuszába az elmúlt negyedszázadban. E jelenségek vallástudományi, szervezetszociológiai, etnospecifikus vagy a neonacionalizmus kérdéskörébe eső jelenségei nemegyszer „új egyházak”, nemzetmitológiák, újraértelmezett vallási terek, fölélesztett szertartások, virtuális közösségek és re-konstruált múlt-narratívák körében kerülnek a kutatók elé, akik továbbemelik, hasonlítják, párhuzamok közé emelik, térbeni és időbeni kiterjedéseket rajzolnak térképre, hogy valamelyest talán követni tudják azt a változatosságot, ahogyan a multidiszciplináris mezőben ezek együttesen mutatkoznak. A narratívák oldalán persze ugyanaz a sokszínűség, efemer kritika, túlértékelő lelkesültség, az alternatívítások önállóságként értelmezése és érvényesüléseik elbeszélése jelenik meg, mint maguk a hívek, papok, sámánok, szívcsakrák, rituális helyszínválasztások, behódolt körök, újraépített közösségek terében. A populáris világból érkező új kihívások, megformált legendák, szervezeti és élményközösségi építkezések ugyanakkor elvezetnek a vallási mező mikromilióijébe, ahol végső soron mindenütt emberek, közösségek, összetartozások, vágyképek, hitbéli univerzumok találkoznak és küzdenek meg egymással vagy környezetük racionális/univerzalisztikus másságával. Ezt a szinkretizmust, a hiték és vallások kevercsét, a lokális közösségek szintjén keletkező szekuláris és spirituális tünetegyüttest tárja föl a vallási kultúrakutatás szegedi műhelyének szervezésében megtartott konferencia, amelynek előadásai önálló kötetben érhetők el immár, s ha a hétköznapi élet vitele és a neopogány kultuszok konstruálása nem is mindig látványos, a kutatókat éppen a megújuló szertartásrendek és a sámániség alapkérdései kitartóan foglalkoztatják. Mintegy akként is, hogy a sokasodó sámánizmusok és a kortárs pogányság miképpen tekinthető át többféle tudásterület, harmonikus vagy kontrasztos feltárásmód révén.¹¹

Ahol egyesületek, önjelölt sámánok, szertartásrendek, rituális találkozók, a keresztény hitvilágba néhol beillesztett, másutt kontrasztokba fogalmazott természetvallási

¹⁰ A mű elérhető és letölthető innen: <http://real.mtak.hu/id/eprint/34901>

¹¹ *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata.* Szerkesztette Povedák István és Szilárdi Réka. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 38.; a Vallási Kultúrakutatás Könyvei 6. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke, Szeged, 2014, 147 oldal. Elérhető itt: https://www.academia.edu/7210512/S%C3%A1m%C3%A1n_s%C3%A1m%C3%A1n_h%C3%A1t%C3%A1n_A_kort%C3%A1rs_pog%C3%A1nys%C3%A1g_multidiszciplin%C3%A1ris_vizsg%C3%A1lata

jelenségek összsképe bontakozik ki, ott minden részjelenség, előkép, példázat, párhuzam, analógia és mintázat öntörvényű létre tart igényt, önálló mutatkozása pedig folytonos ellenpontját adja a nagygyeházak és elismert felekezetek intézményrendjének. A megértés igénye, az értelmezések közötti egyensúlyteremtés kockázata és a kortárs vallásosságot megkülönböztetett figyelemben részesítő sokoldalú feltárási mód csakis akkor képes elválni a „felülbíráló” vagy „leértékelő” gesztusoktól, ha ezeket együttesen, s mintegy közös értelmezési térbe vonja a jelenségek és tünetek verzióit. Ezt a kortárs magyar világot (a nemzeti identitáskonstrukciók és nemzetvallások közegeiben) elhelyező áttekintés az egyik első és alapozó elbeszélésmód ebben a konferenciaszférában, mely nem valamely felülnézeti konstrukciót jelent ugyanakkor, hanem évekig tartó kutatások tapasztalati anyagát, melyet Szilárdi Réka összegzett (11–23. old.) doktori értekezésében bővebben, itt most inkább csak kivonatolva. Egyfelől a térségi/regionális nemzeti és társas identitások körét, az újpogányságnak a posztmodern léthelyzetekbe illeszkedését vizsgálja föl mint kisebbségi attitűdöt (így a csoportszolidaritás, az etnocentrizmus, a csoportbezárkózás jegeit mutatja ki a vallástudomány, pszichológia, nemzeti közösségépítés, narratív önmegjelenítés, individuál-lélektan, etnoszimbolizáció és restauratív történet szemlélet alapvonásai mentén). A pogányság kutatásának rövid tudománytörténete és nyelvi diverzifikációja miatt vizsgálati „mintája” ősvalláscsoportok és importált hagyományú hittartalmak hermeneutikai olvasata volt, melyet számítógépes szemantikai modellezéssel tesztelt, bipoláris kereszténység-interpretációk és ősi vallási hiedelmek körébe vetített, hogy mindebből „a középkor-kelet-európai dinamikájú etnikai nacionalizmus paradigmájához illeszkedő” változatokat átlássa. A mitikus emlékezet mint kulturális emlékezet, az etnikai azonosulás vallási tartalmak szerinti (re)integrálódása mint csoportstratégia mindig a magyarság és a külső csoportok viszonyrendjére épül – állítja írásában –, de nem a kanonikus történetírás anyagához simul, hanem a nemzet mint áldozat, mint külső hatalmak szenvedőalanya depresszív ellenállásra késztetettséget él át és imitál, mintegy versengő reprezentációk potenciális győzteseként érzékeli önmagát és érvel a kulturális kvázi-autonómia szükségességével, a mitologizált múltértelmezés elemi jogosságával.

A konferencia kiemelt témaköröként kínálkozó ezredforduló utáni újpogányság terjedésének és divatjának okai között a spiritualitás újonnan megjelenő igényét, a globális mezőben lehetséges „új múlt” felé fordulást kínáló New Age mozgalmak és WoW identitások a posztmodernítésben újfajta emlékezetépítési stratégiával hatni tudó tünetnyekként érvényesülnek.¹² Ezt a közösség és kultúra fogalmainak hagyományos tartalmaival már nehezen leírható jelentéskört, a „glokális” világok éledési folyamatát tekinti át *Bali János* a mítosz és kultúra ősmagyarosított kortársak révén gerjesztett jelentésréttegében (24–33. old.). A múlt és jelen, valóság és virtuális lét, keresztény államiság és az azt is megelőző „ősmagyarság” ebben a tanulmányban izgalmas vetülettel egészül ki: a nemzeti mítosz és a kultúraépítés konvencionális gyakorlatai részint megjelennek már a középkori modernítésben (Árpád-házi uralkodók, geszták, 12–13. századi kompendiumok), majd a historizáló 19–20. századforduló újfajta kultúraképében, végül a posztmodernítés revitalizáló szakaszában. Az utóbbi időszak – mint az ősmagyar mítoszhoz kapcsolódó reprezentációk és jelképek populárisává, adott esetekben (szélső) jobbossá váló kisajátítási stratégiái – a mítosz- és kultúraépítés ellensúlyozó szerepével

12 A WoW frakciók között zajló számítógépes szerepjátékos közösség és platform (World of Warcraft). Bővebben itt: http://eu.blizzard.com/en-gb/company/legal/wow_tou.html; valamint Fromann Richárd 2013 *Virtuális közösségek alternatív szabályrendszerei*. In: Bacsák Dániel – Krámer Lili – Szabó Miklós szerk. *Kulcskérdések a Társadalomtudományban 2011–2012*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar, Budapest, 103–120.

összhangban kifejezetten ellenkultúrává erősödő sajátos megnyilvánulásai (turul- emlékművek, nyugatellenes és EU-ellenes, globalizációkritikus nemzeti tónus térnyerése, rovásírás, baranta- és Kurultaj-csoportok éledése, Csodaszarvas-interpretációk, hun-magyar-szkíta ősnép víziói, emlékezetkultusz térnyerése stb.) nemcsak Európa és a földrész múltjának újraértelmezési törekvéseit tükrözik, de a „fenyegető jövő” és az „elérhetetlen múlt” közé ékelődő jelen kitágítását, határok helyetti spirituális szándékok (paratudományos) prioritását éppúgy hordozzák. A globális keresztény (főként katolikus) vallási színtérrel összhangot nem kereső, sőt azt a multikulturalitás mézesmázával együtt ellentételezni próbáló önszervező gyakorlat persze nem eléggé tud önmaga fogyasztóságának tudatára ébredni, hisz a világképek, stílusok, életmód-váltó gyakorlatok csak részben szolgálják a mítosz és kultúra hiteles kapcsolatát... Így lesznek „kortárs ősmagyarok” a historizmusba átfordult világképek új harcosai, kultuszépítői, miután a spirituális mélystruktúrák átvevőiként, követőiként kívánják önön kulturális örökségük szelektált rendjét kialakítani.

Az újpogányság kérdésköre és a „mitikus magyar történelem” avagy „új magyar mitológia” problematikája mint az utóbbi évtizedekben újraélesztett hithagyományok egyik lehetséges és divatos kerete adja témakörét Hubbes László Attila áttekintő elemzésének is (34–54. old.). Írásában az évek óta tartó újpogány szellemiség térhódítását, a táltoshit, az ősvallás és a populáris kultúrába mind mélyebben ágyazódó őstörténeti újraolvasatok jellegzetes vonásait foglalja össze, egyfelől alapkérdések és kulcsfogalmak, másrészt meg a kortárs mitopoétikus művek, a mai magyar újpogányság szellemi hátországát adó szinkretikus jelenségegyüttes sajátosságait vázolja fel illő részletességgel. Arra keres választ, hogyan és miért vált a magyar ősvalláskutatásból kortárs társadalmi-vallási mozgalom, amelyben nem a kutatók és forrásfeltárók maguk, hanem valamely „rekonstrukciós neopaganizmus” buzgó hívei konstituálták ezt mint a keleti tanok, szaktudományi források, népi hagyománykutatások, egyházi tanítások szintetikus tanrendszerét, melynek legfőbb hordozójává a világháló lett, így kézenfekvően globális tünete is mutatkoznak, de eszközévé válik a neonacionalista és a nemzet szakralizálását, önérzeti és morális kontextusba ágyazott fölértékelését szorgalmazó naiv hungarizmusnak ugyancsak. A kulcsfogalmak szociálpszichológiai, vallásszociológiai, fenomenológiai, szemiotikai, kommunikációtudományi paradigmáiból eredeztethető párhuzamaival (pl. az *etno-pogányság* etnikai térbe ágyazott öntömjénező és felsőbbbség hirdető volta, a *szubverzivitás* mindenkori ellenálló, ellenbeszélő természete, a folytonos *önigazolás*, a *szertartásos viták* provokálása és kommunikálása, a nemzeti tudat *rekonstrukcionista* természete a kirekesztés és radikálkonzervatív beállítottság miliójében, az „*igazi kereszténység*” hitvallása a fennálló egyházi intézményesültséggel szemben, a városi és *világhálós* közösségekre fókuszáltság, a vallás nemzetpolitikai *jelentéstérbe* átemelése, interaktívvá válása és virtuskodó *ritusokká* facsarása stb., lásd 37-40. old.) mind-mind és egyre jobban a hiedelmek és hitelvek rendszeréből az ideológiai tromfolásba átvezető tónusú kommunikáció részeseivé lesznek. Az alternatív mitológiák és szent helyek megnevezésére, kisajátítására irányuló narratívák térnyerése egyre inkább a misztikus ideológiákat hirdető, online hálózati diskurzusokban teret hódító felületeken válik jellemzővé (például írásformák, ábécék, ősműveltségi toposzokra épülő virtuális leigázások, öröklött magyar életrendet és hitet favorizáló agresszió, idealizált hősi kultuszok minimálműveltségi redukciója, „*párthus Jézus*” és „*Pilis szívcsakra*” jellegű víziók szolgálnak az „*évezre-des*” tudás hivatott átadóinak, hogy mintegy „*hidat*” építsenek és Igazságot nyilatkoztassanak ki a maguk szellemi összekötő szereptudata révén. Az *Arvisura* (Igazszólás), a *Yongerit* apokaliptikus nyelvzetű „*rábaközi titkos sámánok*” révén népszerűsödő tana,

a *Tamana* mint az özönvíz előtti emberiség Hawaii-szigeteki üdvtörténete, vagy más tucatnyi misztikus őstudássugárzó weboldal párban-ellentétben áll a magyar mitológia konvencionális interpretációival, Szent Koronátannal, szakrális földrajzzal, népmesei hősök *asztrálmítoszokba* átvezetett kulcsfiguráival, „kirajzás”-teóriáival is. Révükön új mitizálódott istenalakok, misztikus fogyasztói piacon megjelenő sok tucatnyi hevületek mind-mind teret és helyet keresnek a mitikus narratívák számára – „szemben a hivatalos, »állami«, kanonizált narratívákkal”, a képi és nyelvi, szélesebben a kulturális emlékezetben éltető és működtető hatású kiegészítésekkel egyre fényesebbé váló paradigmaváltás csoportkulturális tükröződéseként. Hubbes az elmúlt években a legtöbb hasonló tematika egyik legfőbb szakértőjévé lett, különösen a kortárs sámánizmus-narratívák kurrens és még kurrensében erdélyi térségben elterjedt megjelenésmódjainak átfogó rajzával. Párban Povedák Istvánnal, aki nemcsak a kötet egyik értő szerkesztője, hanem az újpogány szinkretizmus recens tájképének megalapozásával mintegy „kerekének” kialakítója is.

Povedák írásában itt a keresztény és újpogány szinkretizmus mindennapi kultúrában és vallási kánonok mellett (pl. keleti filozófiákkal, nemzet történeti mítoszok kapcsolásával) a kortárs gondolkodásmódok nemzeti identitásban és poszt szocialista rekonstrukciós helykeresésben ötvöződő fluiditásaiban megjelenő dimenziókat, szakrális befogadásra jellemzővé vált nyitottságokat tekinti át (55–77. oldal). Ha minden, a jelenségekhez kapcsolódó rituális dimenzió bemutatására nem is vállalkozik, amit épp példaként hoz (Magyarok Országos Gyűlése, Kárpát Háza Temploma, Hétboldogasszony Hajléka, Kurultaj, Szűz Mária és a parapszichológia, „Jézus a pártus rabbi”, Arvisura stb.), abban az individuális konstrukciók és vernakuláris vallási szintézis keresések brikolázs jellegét, valóságbéli menekülésmódok keresztény-pogány fluid és kompenzációs rítusokba szuszakolt változatait mutatja fel egy eredeti szöveggörnyezetből szertartásosan kiemelt, egyénített és oda visszaillesztett keveredésmód leképeződéseiben. Az ezek mögötti motivációs készlet a katolikus tanrendszer legitimációs bázisán, de a hétköznapok profán valóságából menekülésként értelmezhető, és „középpontjában az újra életre keltett »kitalált« mitológiával” kiegészített rárakódásokat részletezi, melyekben „az új, alulról kiinduló (grassroots movement) társadalmi megújulási igényt” és a szakrális terek eseményeiben kiteljesedő szertartásosságot, szimbólumvilágot és megszemélyesítő törekvést (irredenta többletjelentések, rovásírásos közlésrend, a nemzetvallás szakrális etnikai jegyeivel kiegészített mondandókat) meg kavalkádót látja megnevezhetőnek. Ez „az alapvető újraértelmezés és remitológizációs folyamat figyelhető meg” a vallási hagyományt a kereszténység előtti képzelt időkbe visszavezető, és mindazt újpogány elbeszélésmódokba illesztő narratívák verzióiban, ahol az uralkodó újpogány orientáció nemcsak a katolikus (például a pálos) rend és egyházi szimbólumrendszer históriájának követésében és újraértelmezésében vált érdekeltté, hanem a gyakorlati vallásosság esetében egy „valamennyi dimenziót” ötvözni próbáló önmegújítási stratégiában is. Írásának izgalmas részletei nem pusztán esettanulmányi és szövegszerű részletekben lakoznak, hanem a folyamat és jelenség egész politikai, kulturális, szakrális néprajzi és élményidentitásra alapozott mivoltában is lenyűgöző mixitásként lesz számára kihagyhatatlan elemzési témakörre, a „láthatatlan határok” látványos leképeződésévé.

Csáji László Koppány hasonlóképpen a virtualizálódott határok, az internet és a lokális közösségek vallásantropológiai „sűrű leírásában” a közösségkonstrukciók fogalmi körét veszi nagyítója alá (78–91. old.). A *Belakjuk környezetünket és az internetet* című írásban a „lokális versus hálózatiság”, közösségkonstrukciók és kapcsolati térszerveződési folyamatok vallásantropológiai kérdéskörét hozza terítékre, „klikkek-körök-hub-ok” klaszterezettségi, dichotóm kapcsolati köreit és tagsági érzemények („fészekmelengetők”)

rendszerizetőségi relációit vizsgálja át esettanulmányi szinten is, nemcsak teoretikus háttérrel... Farkas Judit a magyar élőfaluhálózat, „megértésen túli” dimenzióit vizsgálja meg áttekintő esettanulmányban, újpogányság, „öko-pogányság” ernyőfogalma alatt igen intenzív és megnyerő elméleti és térségi áttekintés alakjában bontja ki tapasztalati miliőben szerzett meglátásait.¹³ Értékes írása a pogányság- és a párhuzamos településkutató-sok számos további leképezése felé vezet tova. Szeverényi Sándor a magyar ponyvairodalom és az őstörténeti motívumokkal ékes nyelvi-vallási-historikus motivációk, stratégiák és történetfelfogások narratív gazdagságát veszi témaköre ürügyeként, a Da Vinci-kód szimbólumkutató szemléletvilágának fölidézésével, összeesküvés-elméleti és irodalmi toposzvizsgálatok hangsúlyaira is odafigyelve (115–128. old.). Kis-Halas Judit ezután az ezoterizmus és újpogányság kortárs gyógyító apparátusaiban, „szellemsebészetben” és „pszichotronikában” föllelhető értelmezés-folyamatot mutatja be (129–143. old.) New Age, „táltos masszázs”, „égi kapcsolattartók” seregeit, etnokulturális specialisták autentikus „ősiséget és egyedülálló nemzeti sajtóságát” sugalló kommunikatív renaissance vázlatára és esetelemzésére vállalkozva, úgyszintén végtelenül izgalmas közeget választva terepmunkája és témaköre helyszínéül.

Persze, hiába lihegek itt a tudnivalók nyomába..., nincs, s nem is lenne épeszű funkcióvállalás a tanulmányok mintegy „kijegyzetelése” – maradhasson ez az Olvasók öröme. De nem tartóztathatom magam annak üzenetével: mindez fontos lenne, s immár időszerű is! Merthogy kortárs tudásunk a kortárs ismeretekről akkor marad kortárs, ha beépült tapasztalat, forrásgazdag ismeretanyag és a modernitással összhangba kerülő olvasati élmény épül mögéje...

13 Alighanem az Antroport weboldalán is megtalálható írásában kicsit más kiterjedésben is érintett kérdéskör résztanulmánya lehetett ez..., lásd még https://www.researchgate.net/publication/303769640_Egy_tal_frissen_sult_fank_A_kozosseg_mitosza_a_magyar_okofalvakban_One_plate_of_fresh-baked_nutcake_The_myth_of_community_in_Hungarian_Ecovillages